

Geliş Tarihi:
17.02.2023
Kabul Tarihi:
13.04.2023
Yayımlanma Tarihi:
26.06.2023

Kaynakça Gösterimi: Yüksel Güngör, B. & Özaydın, M. M. (2023). Çalıştırmacı refah politikaları bağlamında çalışma hayatında yer alan bekar anneler: toplum yararına çalışma programı örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(46), 69-96. doi: 10.46928/iticusbe.1252310

ÇALIŞTIRMACI REFAH POLİTİKALARI BAĞLAMINDA ÇALIŞMA HAYATINDA YER ALAN BEKAR ANNELER: TOPLUM YARARINA ÇALIŞMA PROGRAMI ÖRNEĞİ

Araştırma

Büşra Yüksel Güngör

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

busra.yuksel@beun.edu.tr

Mehmet M. Özaydın

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

mehmet.ozaydin@hbv.edu.tr

Dr. Büşra Yüksel Güngör, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri alanında doktor araştırma görevlisidir. İstihdam ve işsizlik, sosyal politika, dezavantajlı gruplar, toplumsal cinsiyet konularında çalışmalar yapmaktadır.

Prof. Dr. Mehmet M. Özaydın, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri alanında profesördür. Sosyal politika, gelir dağılımı, dezavantajlı gruplar gibi konularda çalışmalar yapmaktadır.

ÇALIŞTIRMACI REFAH POLİTİKALARI BAĞLAMINDA ÇALIŞMA HAYATINDA YER ALAN BEKAR ANNELER: TOPLUM YARARINA ÇALIŞMA PROGRAMI ÖRNEĞİ

Büşra Yüksel Güngör
busra.yuksel@beun.edu.tr

Mehmet M. ÖZAYDIN
mehmet.ozaydin@hbv.edu.tr

Özet

Amaç: Bu çalışma çalıştırmacı refah uygulamalarından biri olan TYP (Toplum Yararına Çalışma Programı) kapsamında temizlik ve güvenlik personeli olarak çalışan bekar annelerin çalışma hayatı deneyimlerini konu edinmektedir. Araştırma kapsamında TYP’de çalışan bekar annelerin çalışma hayatına başlama nedenleri, işgücü piyasasında yaşadıkları zorluklar, çalıştıkları işler ve iş seçerken geliştirdikleri stratejiler incelenmiştir.

Kapsam: Çalışma Zonguldak İŞKUR İl Müdürlüğü tarafından Toplum Yararına Çalışma Programı kapsamında bekar anne olarak çalışan kadın işçilerden oluşmaktadır. Bu kapsamda 26 bekar anne ile görüşme gerçekleştirilmiştir.

Yöntem: Nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik araştırma deseni kullanılmıştır. Katılımcılar ile derinlemesine mülakatlar yapılmış ve katılımcılardan görüşmeci onay formunu doldurmaları istenmiştir. Katılımcıların onayı ile ses kayıtları alınmıştır. MAXQDA 2022 programı ile ses kayıtları deşifre edilerek, analizi gerçekleştirilmiştir.

Bulgular: Çalışmanın sonucunda, bekar annelerin çalışma hayatına girişte ve çalışma sırasında cinsiyet ve yaş ayrımcılığına maruz kaldıkları ve geçici, düşük nitelikli, düşük ücretli, uzun çalışma saatlerinde, güvencesiz işlerde çalışmak zorunda kaldıkları önemli bulgulardır. Bekar annelerin bu durumla başa çıkmak için özel sektör yerine kamu eliyle oluşturulan TYP kapsamında geçici çalışmaya yöneldikleri görülmüştür. Böylece düzenli çalışma saatleri olan, asgari ücretli ve sigortalı işte çalışarak kısa süreliğine kendilerini güvende hissettikleri ancak aynı zamanda geçici çalıştıkları için gelecek kaygısı yaşadıkları bulgusuna ulaşılmıştır. TYP’de çalışmak bekar annelere nitelik ve vasıf kazandırmamakta, işsizlik-sosyal yardım- geçici istihdam üçleminde döngüde kalmalarına neden olmaktadır.

Özgün Yönü: Çalışmanın yeni bir risk grubu olarak ortaya çıkan bekar annelerden oluşması ve devlet eliyle oluşturulan geçici bir istihdam politikası olan Toplum Yararına Çalışma Programı’nda çalışan kadın işçilerden oluşmasıdır. Yeni risk gruplarına ve yeni çalışma biçimlerine yönelik yapılacak nitel çalışmalara katkı sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Bekar Annelik, Çalıştırmacı Refah Politikaları, Toplum Yararına Çalışma Programı

JEL Sınıflandırması: J12, J31, J45

SINGLE MOTHERS IN WORKING LIFE WITHIN THE CONTEXT OF WORKER WORKFARE POLICIES: SAMPLE OF COMMUNITY BENEFIT WORK PROGRAM

Abstract

Purpose: This study deals with the working life experiences of single mothers working as cleaning and security personnel within the scope of CBWP (Community Benefit Work Program), which is one of the employee workfare practices. Within the scope of the research, single mothers working in CBWP, the reasons for starting working life, the difficulties they experience in the labor market, the jobs they work, and the strategies they develop while choosing a job form the basis of the study.

Scope: The study consists of female workers working as single mothers within the scope of the Community Benefit Work Program by the Provincial Directorate of Zonguldak İŞKUR. In this context, interviews were conducted with 26 single mothers.

Method: Phenomenological research design, one of the qualitative research designs, was used. In-depth interviews were conducted with the participants. Participants were asked to fill in the interviewer consent form. Audio recordings were taken with the consent of the participants. Audio recordings were deciphered and analyzed with the MAXQDA 2022 program.

Results: As a result of, it is important to find that single mothers, at the beginning and during their working life exposed to gender and age discrimination and have to work in temporary, low-qualified, low-paid, long working hours and precarious jobs. To cope with this situation, single mothers tended to work temporarily within the scope of the CBWP created by the public, instead of working in the private sector. Thus, they worked in jobs with regular working hours, minimum wage, and insured jobs for a short time in which they felt safe. Same time, it was found that they experienced future anxiety because they worked temporarily. Working in the CBWP doesn't provide single mothers with qualifications and qualifications. The CBWP causes them to remain in a continuous cycle in the unemployment-social assistance-temporary employment triad.

Originality: The work consists of single mothers emerging as a new risk group and female workers working in the Community Benefit Work Program, which is a temporary employment policy created by the state. It can contribute to qualitative studies on new risk groups and new ways of working.

Keywords: Single Mothers, Workfare Programs, Community Benefit Work Program

JEL Classification: J12, J31, j45

GİRİŞ

Aile, Türkiye’de toplumsal yapılanmanın başat kurumu, evlenmek de herkesin uyması gereken bir norm olarak kabul edilmektedir (Özar & Yakut- Çağlar, 2015). Aile, günümüzde gerek yapı gerekse fonksiyonları yönünden içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik koşullara bağlı olarak bazı değişimlere uğramaktadır. Geniş ya da çekirdek aile yapısının yerini tek ebeveynli aile yapısı almaya başlamıştır (Bianchi, 1995: 71; Townley vd., 1991: 16; Aydın- Boylu, 2014; Öztürk & Boylu, 2015; Karaca Aydın, 2019).

Dünyada 320 milyon çocuğun tek ebeveynli ailesi ile yaşadığı tahmin edilmektedir. Bunların büyük çoğunluğu annesi ile kalmakta ve 0-17 yaş aralığında yer almaktadır (Global Issues, 2016). OECD 2018 verilerine ortalama %16,9 çocuk tek ebeveyni ile yaşamaktadır. Türkiye’de ise bu oran OECD ülkelerine göre düşük olmakla (%9,7) birlikte artan bir eğilim izlemektedir (TÜİK, 2021a). Bununla birlikte hem Türkiye’de hem dünyada çocukların velayetinin $\frac{3}{4}$ ’ünün (OECD, 2018; TÜİK, 2021) anneler tarafından alınması bekar anne sayısının artmasına neden olmaktadır.

Bekar anne sayısının hızla artması, ilgili grubun istihdamda yer almasını zorunlu kılmaktadır. Bekar annelerin gelirleri; işgücü piyasasına katılım, çocuğun babasından gelecek maddi destek (nafaka), devlet ve kurumlardan gelen nakdi destekler ve kök aileden gelen desteklerden oluşmaktadır. Bu dört gelir kaynağı içerisinde işgücü piyasasına katılım ile devlet ve kurumlardan gelen nakdi destekler bekar anneler için büyük önem arz etmektedir. Bekar annelerin yoksulluk riskinin fazla olması, nafakanın olmaması ya da düzenli ödenmeme ihtimalinin yüksek olması, sosyal yardımların ise ülkeden ülkeye farklılık göstermesi ve azalan bir seyir halinde olması nedeniyle işgücü piyasasına katılım yoksulluk ve diğer sorunlardan kurtulmak için başat bir rol oynamaktadır (Gornick, 2018: 437-438).

Bekar annelik ilk olarak erkek eşin vefatı nedeniyle ortaya çıkmıştır. Kendi istek ve arzuları dışında bekar anne olan kadınlara bekar anne oldukları için devlet tarafından yardımı hak eden gruplar olarak görülmüşlerdir. Neo-liberal süreçte ise “bekar anne” oldukları için verilen yardımların yapısı değiştirilmiş; aktif vatandaş olmaya dayalı çalıştırmacı refah uygulamaları hakim olmaya başlamıştır. Bekar anneliğin eşin vefatından dolayı zorunluluk olarak değil seçim unsuru haline gelmesi sosyal koruma açısından ‘hak eden’ grup olarak değil ‘hak etmeyen’ grup olarak görülmelerine neden olmuştur (Gornick, 2018: 438). Değişen yapıda kadınlar bekar anne oldukları için değil, iş arama şartına bağlı olarak aktif vatandaş olmaları karşılığında ve daha kısıtlı olarak sosyal yardımlardan faydalanmaya başlamışlardır.

Türkiye’de de bekar annelere yönelik yürütülen politikalar aktif çalışan olarak görülmeleri temelinde şekillenmektedir. Bu kapsamda Türkiye’de neo-liberal çalıştırmacı refah politikaları bağlamında sosyal yardım yerine devlet eliyle Zonguldak gibi metropol olmayan bir şehirde TYP kapsamında çalışan bekar annelerin niteliksel olarak yaşadıkları deneyimin ortaya konulması önem arz etmektedir. Bu çalışmada TYP’de çalışan bekar annelerin istihdamının özellikleri, çalıştırmacı refah

politikalarının bekar anne istihdamı üzerine etkileri, katılımcı bekar annelerin işgücü piyasasına girme nedenleri, işgücü piyasasında yaşadıkları zorluklar, iş seçiminde geliştirdikleri stratejiler incelenecektir.

BEKAR ANNE İSTİHDAMININ ÖZELLİKLERİ

Kadın emeği, üretim sürecinde ve özellikle enformel sektörde toplumsal olarak düşük statülü iş alanlarında yoğunlaşmaktadır. Kadınların yaptıkları işler (temizlik, çocuk bakımı, bulaşıkçılık vb.) ev içindeki konumlarıyla da örtüşürken (Daly, 1989; Payne, 1991; Moser, 1992) aynı zamanda toplumsal cinsiyete bağlı iş bölümünü de güçlendirmektedir (Güneş, 2011: 219). Kadınlar belirli meslek ve işlerde yoğunlaşmakta, bu işler işgücü piyasasında giderek değer kaybetmektedir. Kadınlar benzer işlerde çalıştıkları erkeklerden daha düşük ücretler almaktadırlar.

Bekar annelere sunulan işler ise genellikle geçici, kısmi zamanlı, kayıtdışı, düzensiz işler olarak karşımıza çıkmaktadır (Sawhiil, 2001; McKenzie vd., 2016; McKenzie & McKay, 2018). Gündelik işler vasıfsız, tekrarlayan, düşük ücretli ve ücretli izin, kapsamlı eğitim veya kariyer olanakları sunmayan işleridir (Cook & Noblet, 2012). Bekar annelerin çalışabilecekleri iş türleri genellikle onları yoksulluk sınırının üstünde tutmaya yetmemektedir (Lower-Basch & Greenberg, 2009; Zedlewski & Chaudry, 2008, Cook, 2012).

Günümüzde dünya ülkelerindeki milyonlarca kadın çoğunlukla kayıt dışı, sigortasız sosyal güvencesiz, iş saatlerinin belirsiz olduğu şartlarda çalışmakta ve ev işçiliği yaparak yaşamını devam ettirmeye çalışmaktadır. Enformel çalışma tarzı olarak tanımlanan evde iş yapma (ev işçiliği) dünyada olduğu gibi Türkiye’de de gittikçe artmaktadır (Atilla Demir & Genç Çelebi, 2017: 119). Enformel ikincil piyasa işleri çoğunlukla kadınlar tarafından yapılmaktadır (Dedeoğlu, 2000: 139). Türkiye’deki yapıda da bekar anneler genellikle, geçici, sosyal güvencesiz ve part time işlerde çalışmaktadırlar (Toksöz vd., 20016: 1; Erdut, 2005: 41; Çakır, 2008; Durmaz, 2016: 44; Atilla Demir & Genç Çelebi, 2017: 119; AEP, 2018: 28-31; Yaşar Dinçer & Yirmibeşoğlu, 2022: 784). Genellikle belediyelerin park bahçelerinde mevsimlik ağaç dikimi, gündelik temizliğe ve ütüye gitme, servis elemanlığı yapma, lokantalarda bulaşık yıkama gibi işleri yapmaktadırlar.

Bekar annelerin buldukları işlerin geçici, düzensiz, düşük nitelikli, düşük ücretli, güvencesiz ve kayıtdışı olduğu görülmektedir. Bu durum hem yaşadıkları süreçte çalışan yoksulluğu yaşamalarına neden olmakta hem emeklilik ihtimallerini ve sosyal güvenceye sahip olmalarını zorlaştırmaktadır. Ayrıca çocuklarının yoksulluk içinde yetişmesine ve yoksulluğun kısır döngü olarak devam etmesine neden olmaktadır. Bekar annelerin istihdam döngülerinin niteliksiz geçici işler arasındaki sirkülasyonu çalışan yoksulluğu içerisinde sıkışıp kalmalarına neden olmaktadır. Bekar annelerin geçici işlerde sirkülasyonda olma nedenlerinden biri şimdi tartışılacak olan, çalıştırmacı refah politikalarıdır.

ÇALIŞTIRMACI REFAH POLİTİKALARI VE BEKAR ANNELİĞE ETKİSİ

Tek ebeveynli aile ve bekar annelik olgusu aslında çok yeni bir kavram değildir. Bekar annelerin ilk ortaya çıkış şekli eşlerin kaybedilmesi nedeniyle olmuştur. Başlangıçta “dul” olarak ifade edilen bu grubun sınırlı sayıya sahip olması, istihdam piyasalarına girmelerindense sosyal yardımlarla desteklenecek politikaların oluşturulmasına neden olmuştur. Bu durum bekar annelerin korunmaya muhtaç, hak eden vatandaşlar olarak görülmelerine neden olmuştur. Cömert sosyal yardımlarla bekar annelerin geçimleri sağlanmış, ana sorumlulukları olarak görülen bakım ve ev içi hizmetlere devam etmeleri beklenmiştir. Ancak bekar annelerin yapısının değişmesi ve sürekli artış göstermesi sosyal harcamaların artmasına neden olmuştur. Refah devletleri yaşanan değişimlerle geniş pasif koruma politikalarından, yardım almayı zorlaştıran, yardımların süresini sınırlayan, hak kazanmaya muhtaçlık ve istihdam şartına bağlayan aktif işgücü politikalarına yönelmiştir. Refah devletleri çalıştırmacı refah devletlerine dönüşmüşlerdir. Bu yaklaşımda bekar ebeveynlerin ücretli istihdamda olmaları halinde “daha iyi” olacaklarına yönelik bir refah algısı hakimdir (Bashevkin, 2002). Yardımlar çalışma koşuluna bağlıdır ve çalışılmaması durumunda işsiz vatandaşlara yardım sağlanmamaktadır (Esping- Andersen, 2002a: 15).

Bekar ebeveynlerin ücretli çalışmalarını istemek çalıştırmacı refah yaklaşımında bekar ebeveynlere sorumluluk aktarmanın bir yolu olarak kullanılmış ve bekar ebeveynlerin hayatlarını kontrol altına almaları istenmiştir (Murray, 1996a, 1996b). Bunun yanında sosyal yardım programları, sosyal harcamaların azaltılmasında ve kuşaklararası refah döngüsünün kırılmasında etkili bir araç olarak sunulmuştur (Baker & Tippin, 1999; Cook, 2012). Ayrıca refahtan işe geçiş yapan bekar ebeveynlerin daha fazla gelir, özgüven ve sosyal içerme yaşayacağı iddia edilmiştir (Levitas, 1998; Peck & Theodore, 2001; Çulha Zabcı, 2003: 224; Cook, 2012). Örneğin, Avustralya hükümeti bekar ebeveynler için refahtan işe zorunlu geçişi gerçekleştiren kişilerin “ana ekonomik hayata daha iyi katılım sağlayacağı” ve “daha yüksek gelir” elde edeceğini iddia etmektedir (Cook, 2012). Bununla birlikte yapılan çalışmalar özellikle sağlıkla ilgili olarak refah deneyimlerinin işe yaradığını henüz ortaya koymamıştır (Cook, 2012).

Çalıştırmacı refah politikaları benimseyen ülkelerden Avusturalya, ABD ve Kanada’da 1996 yılından önce bekar annelere yönelik olarak yalnızca “bekar anne” ya da “yoksul” oldukları için yapılan sosyal yardımlar mevcuttu. Avusturalya’da PPS (Parenting Payment Single), ABD’de TANF (Temporary Assistance for Needy Families), Kanada’da CAP (Kanada Yardım Planı) gibi uygulamalarla bekar annelerin korunması amaçlanıyordu. Ancak bekar anne sayısının artması ve bekar anneliğin yapısında yaşanan değişimler ile sosyal yardımlar aktif vatandaş olarak istihdamda olmaları koşuluyla ve daha sınırlı bir miktarda verilmeye başlanmıştır (Hays, 2003; Scott vd., 2004). İş aramaları karşılığında ve katı gelir testleri ile verilen bir yardıma dönüşmüştür. 1996 yılında Avusturalya’da Newstart Allowance’e geçilmesi, ABD’de de TANF’ın, Kanada’da ise CAP’ın şartlarının değiştirilmesiyle kadınlara sağlanan yardımlara hak kazanmada iş arama- istihdamda olma şartı getirilmiş, sosyal yardım oranları azaltılmıştır.

Avusturalya’da yapılan değişikle bekar annelerin sosyal yardımlardan alıştırmacı refah uygulamaları ile yardım alabilmesi için haftada en az 15 saat iş araması, iş, eğitim veya öğrenim görmesi gerekmektedir (McKenzie vd., 2016). Değişimin sonucu olarak yardımdan faydalanan 100 bin bekar ailenin yardım alımının önüne geçilmiştir. Ayrıca iş arama koşuluna bağlı olarak verilen yardım miktarı %30-40 arasında azaltılmıştır (McKenzie vd., 2016, McKenzie & McKay, 2018). Bu değişiklik sonucunda kadınların aldıkları ücret seviyesinin düşmesinden dolayı asgari olarak çalışma zamanlarından 10 saat fazla çalıştıklarında aldıkları yardımdan daha düşük ücret aldıkları ve alınan ücretin ocuk bakım maliyetlerini karşılamakta dahi yeterli olmadığı ortaya konulmuştur. Sunulan istihdam, kaliteli bir istihdama geçiş ve çocukların nitelikli bakımını sağlamaya yetmemiştir (McKenzie vd., 2016, McKenzie & McKay, 2018).

ABD ise TANF ile bekar anneleri sosyal koruma altına almış, sınırsız süre ile iş hayatına katılmadan evde çocuklarını bytebilecekleri miktarda yardım sağlamıştır. Ancak 1996 yılında neo-liberal politikalar ve artan bekar anne sayısıyla birlikte TANF’tan kesintisiz yararlanabilme süresi faydalananlar için iki yıla indirilmiş, toplamda ise beş yıla sınırlandırılmıştır. Ayrıca yeni yararlanacaklarsa TANF’tan faydalanabilmek için haftada en az otuz saat çalışma şartı getirilmiştir (Lens, 2002: 279). TANF’taki değişiklikten önceki yıl olan 1995’te 13,6 milyon kişi TANF’tan yararlanabilirken, 1998’de 8,9 milyon kişi faydalanmıştır. TANF sosyal yardımı alanların sayısı yaklaşık %40 oranında dşmştir (Lens, 2002). TANF miktarını kendileri belirleyen eyaletlerin yardım btcelerini kısma uygulamaları ve bekar annelerin sosyal yardımlarla elde ettiği gelir, 1996-2018 yılları arasında %75 düzeyinde azalmıştır (Brown, 2008).

Kanada’da, yaygın olarak ‘işte refah’ olarak adlandırılan bu reformun temel amacı, sosyal yardım alan kişileri işgücüne dahil etmek olmuştur (Jenson, 2003; Breitreuz vd., 2010: 44). 1996’dan önce, Kanada federal hükümeti, yoksulluğu önlemek ve ihtiyacı olan vatandaşlara yardım sağlamak amacıyla CAP aracılığıyla gelir desteğinin ücretli bir işe girme şartı olmaksızın sağlıyordu. Ancak 1996’da CAP, Kanada Sağlık ve Sosyal Transferi (CHST) ile değiştirilmiştir. Böylelikle sosyal yardımların koşsuz sağlanması şartı kaldırılmış ve yardımların bağlanması iş arama zorunluluğuna bağlanmıştır (Armstrong, 1997; Akt. Breitreuz vd., 2010: 47).

Türkiye’de ise bekar annelere yönelik kurumsal olarak sadece muhtaç durumda olan eşini kaybetmiş kadınları kapsayan EVEK programı bulunmaktadır. Bunun dışında bekar anneler yoksullara, çocuklara vb. gruplara yönelik olarak oluşturulan programlardan uygun olmaları durumunda faydalanmaktadırlar. şartlı nakit transferleri, ayni ve nakdi yardımlar, eğitim yardımları, sağlık yardımları gibi yardımları ilgili kuruluşlara başvurarak faydalanmaktadırlar. Bekar annelere yönelik ya da ailelere yönelik ILO’nun 102 sayılı sözleşmesinde yer alan aile yardımı Türkiye’de uygulanmamaktadır. Türkiye refah rejimi incelendiğinde diğer ülkelere kadar katı olmasa bile alıştırmacı refah devleti politikalarının uygulandığı görülmektedir. Liberal refah rejiminde uygulanan alıştırmacı refah politikalarının Türkiye’de Toplum Yararına alışma (TYP), Gönüllü alışma gibi uygulanmalarla hayata geçirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

ÇALIŞTIRMACI REFAH UYGULAMASI OLARAK TOPLUM YARARINA ÇALIŞMA

TYP; bir iş ya da hizmetin gerçekleştirilmesi yoluyla özellikle istihdamında zorluk çekilen işsizlerin çalışma alışkanlığı kazanmasını sağlamak, çalışma disiplininden uzaklaşmalarını engellemek, işgücü piyasasına uyumlarını gerçekleştirmek ve bunlara geçici gelir desteği sağlamak amacıyla uygulanan programdır (İŞKUR,2017: 46). TYP; çevre temizliği, kamusal altyapının yenilenmesi, bakım onarım ve temizlik işleri yapılması, restorasyon, tarihi ve kültürel mirasın korunması, ağaçlandırma, park düzenlemeleri, vadi ve dere ıslahı, erozyon engelleme çalışmaları yapılmaktadır. Belirli bir mesleğe yönelik TYP düzenlenmesi yasaktır. Bu durumun tek istisnası TYP yönetmeliğinde yer alan geçici madde ile koronavirüs sürecinde ihtiyaç duyulan şoförlük mesleğidir (İŞKUR, 2016).

Programdan faydalanabilmek için katılımcıların İŞKUR'a kayıtlı işsiz olmaları, sigortalı olmamaları, emekli ya da malul aylığı almıyor olmaları, öğrenci olmamaları ve eğer genel müdürlük tarafından hane geliri şartı konulmuş ise bu şarta uymaları gerekmektedir. Programda iki liste belirlenmektedir. İstihdamında güçlük çekilen kadınlar, 35 yaş üstü bireyler, engelliler, eski hükümlüler, terörle mücadelede malul sayılmayacak şekilde yararlananlar birinci listede yer almakta, diğerleri ise ikinci listede yer almaktadır. Birinci listede yer alan gruplar yararlanmadan ikinci listede bulunanlar fayda sağlayamamaktadır. Katılımcılara asgari ücret düzeyinde ödeme yapılmaktadır (İŞKUR, 2016). Çalışanlara yapılan ödemeler İşsizlik Sigortası Fonu'ndan karşılanmaktadır. Haftalık 45 saat yasal çalışma süresi bulunmaktadır. Fazla mesai ücreti bulunmamaktadır. Dolayısıyla haftalık 45 saati aşan çalışma yapmaları yasaktır. Görüşme yapılan süre sonrasında TYP ile ilgili belirli kurallar 29.05.2022 tarihinde çıkarılan "Toplum Yararına Programların Yürütülmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" ile değiştirilmiştir. Görüşmelerin yapıldığı süreçte bir TYP süresi 9 aydır. Katılımcılar 3 ay boşluk bırakma suretiyle programdan fayda sağlayabilmektedirler. Toplamda 24 ay programdan faydalanma süresi bulunmaktadır. Yapılan değişiklik ile bir TYP süresi 6 ay olarak belirlenmiş, toplam faydalanma süresi 9 ay olarak sınırlandırılmıştır. TYP bittikten sonra 3 ay bekleme süresi ise kaldırılmıştır. Bu kapsamda 2021 yılında toplam 1.286 program başlatılmış olup, bu programlardan 72.132 katılımcı yararlanmış ve katılımcıların %72,6'sını kadınlar oluşturmuştur (İŞKUR,2021 Yılı Faaliyet Raporu).

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Nitel araştırmalar bir konu ya da problem keşfedilmek istendiğinde yapılmaktadır. İnsanlarla birebir iletişime geçerek, yaşadıkları ya da çalıştıkları yerlerde görüşülerek, hayat hikayeleri ve yaşam deneyimlerinden yola çıkılarak literatürden bağımsız olarak bireylere konuşma ve hikayelerini anlatma fırsatı sunulur (Creswell, 2021: 48-49). Bu bağlamda, yapılan araştırmada bekar annelerin çalışma hayatı deneyimlerine ilişkin hikayelerini anlatmalarını, mücadele yöntemlerini ve devletten beklentilerini ortaya çıkarabilmek amacıyla nitel araştırma yapılmasına gerek duyulmuştur. Bu amaçla tezde nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik araştırma esas alınmaktadır. Kaynağını

felsefe ve psikolojiden alan fenomenolojik araştırma, katılımcıların üzerinde durulan olguyu nasıl tanımladıkları ve bu olgu ile ilgili yaşadıkları deneyimleri nasıl betimlediklerini “özünü” temele alan bir araştırma desendir (Creswell, 2014). Söz konusu olgu ile ilgili katılımcıların betimlemelerinin ve deneyimledikleri öykülerin elde edilebilmesi ancak doğrudan deneyimleyen kişilerle derinlemesine mülakatlar yoluyla mümkün olmaktadır (Patton, 2018: 104).

Bekar annelik kavramı toplumların değişen yapısıyla birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Bekar annelik uzun yıllardır var olmasına rağmen değişen yapısı ve türleri itibarıyla son yıllarda ulusal ve uluslararası literatürde yer almaktadır. Bekar annelere yönelik çalışmalar birçok bilgiyi içerisinde barındırmakla birlikte “Çalışma hayatına yönelik devlet politikaları kapsamında sürekli geçici iş döngüsüne girmiş bekar anneler hangi sorunları yaşamaktadır?”, “Metropol olmayan bir şehirde yaşamak katılımcıların çalışma hayatlarını nasıl etkilemektedir?”, “Bekar anneler yaşadıkları sorunlara karşı nasıl çözüm yolları bulmaktadır?” gibi sorulara yanıt verememektedirler. Bundan dolayı konunun anlaşılabilmesi ve açıklanabilmesi fenomenolojik araştırma deseni aracılığıyla bekar annelerin çalışma hayatlarının analiz edilmesinde önemlidir.

Saha araştırması boyunca kaç kişi ile görüşüleceği yani katılımcı sayısı belirlenirken örneklem büyüklüğü için temel bir kural yoktur. Patton (2018: 46) tek bir durum ya da çok küçük bir örneklemden genelleme yapılamayacağını ancak çok fazla şey öğrenebileceğini ifade etmiştir. Ona göre katılımcılardan alınan cevapların, ortaya çıkan kavram ve süreçlerin birbirini yinelemeye başlaması önemlidir. Bu literatürde verilerin “doyum noktası” olarak geçmektedir (Patton, 2018: 246). Buradan hareketle, bu çalışmada sahada katılımcılardan alınan yanıtların birbirini tekrar etmeye başladığında verilerin doyum noktasına ulaştığını kabul ederek veri toplamaya son verilmiştir.

Saha araştırması sürecinde örneklem grubun özellikleri araştırmacıyı amaçlı örnekleme yoluna sevk etmiştir. Araştırmanın katılımcı grubu, Zonguldak İli İŞKUR bünyesinde açılan Aktif İşgücü Piyasası Politikaları kapsamında geçici istihdam programı olan Toplum Yararına Çalışma Programı ile güvenlik ve temizlik olarak çalışan bekar annelerdir.

Saha araştırması boyunca verilerin toplanması ile verilerin analizi eş zamanlı yürütülmüştür. Veri toplama sürecinde araştırmacılar tarafından oluşturulan aydınlatılmış onam formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin toplanması aşamasında derinlemesine görüşmeler yapılmış ve katılımcıların onamı alınarak veriler ses kaydı ile toplanmıştır. Toplam 26 bekar anne ile görüşme gerçekleştirilmiştir. En kısa görüşme 30 dakika, en uzun görüşme yaklaşık 3 saat sürmüştür. MAXQDA 2022 programı ile görüşmelerden elde edilen verilerin yazılı metne dönüştürülerek kodlamalar ve analizler yapılmıştır.

Çalışmanın etik kurul izni Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Etik Komisyonununun 27.01.2021 tarihli 01 sayılı toplantısında E-11054618-302.08.01-5390 sayılı kararı ve 2021/16 araştırma numarası kodu ile alınmıştır.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI: BEKAR ANNELERİN ÇALIŞMA HAYATLARINDA GEÇİCİ İSTİHDAM DÖNGÜŐ: TOPLUM YARARINA ÇALIŞMA PROGRAMI

Bekar annelere ait demografik bilgiler

Görüşme yapılan katılımcılara öncelikle medeni durumları sorulmuş ve ortaya çıkış nedenleri incelenmiştir. Çalışma kapsamında bekar anneliğın; eşini kaybederek, boşanma süreciyle ya da eş cezaevinde olma durumlarında ortaya çıktığı görülmüştür. Bekar ebeveyn olarak çocuk sahibi olmayı tercih eden ebeveynlere (evlat edinme, evlilik dışı çocuk sahibi olma, taşıyıcı annelik gibi yöntemlerle) çalışma kapsamında rastlanmamıştır. Görüşülen kadınlardan 4 tanesi eşini kaybetmiş, 2 katılımcının eşi cezaevinde, 20 katılımcının ise boşanmış/boşanma sürecinde olduğu görülmüştür

Tablo1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Katılımcılara Ait Bilgiler	Eğitim Düzeyleri	Çocuk Sayısı	Çocukların Yaşları	Çalışmaya Başlama Zamanı	Kayıtdışı Çalışma Durumu
G1; 37 yaş; Boşanmış; Güvenlik	Ortaokul	2	6-17	Bekar anne olma sırası ve sonrasında	Çalışmadım
G2; 28 yaş; Boşanmış; Temizlik	Ortaokul	3	6-17	Bekar anne olma sırası ve sonrasında	Çalıştım
G3; 39 yaş; Boşanmış; Temizlik	Ortaokul	1	6-17	Evlendikten sonra	Çalıştım
G4; 38 yaş; Boşanmış; Temizlik	Lise	1	6-17	Evlendenmeden önce	Çalışmadım
G5; 30 yaş; Boşanmış; Güvenlik	Lise	1	6-17	Bekar anne olma sırası ve sonrasında	Çalıştım
G6; 43 yaş; Boşanma Sürecinde; Temizlik	İlkokul	1	6-17	Evlendenmeden önce	Çalıştım
G7; 37 yaş; Boşanmış; Güvenlik	Lise	1	6-17	Bekar anne olma sırası ve sonrasında	Çalışmadım
G8; 40 yaş; Boşanmış; Güvenlik	İlkokul	1	6-17	Evlendikten sonra	Çalıştım
G9; 44 yaş; Eşini Kaybetmiş; Temizlik	İlkokul	2	6-17	Bekar anne olma sırası ve sonrasında	Çalıştım
G10; 23 yaş; Boşanma Sürecinde; Temizlik	Ortaokul	1	0-5	Evlendenmeden önce	Çalışmadım
G11; 46 yaş; Eşi Cezaevinde; Temizlik	Lise	1	6-17	Evlendenmeden önce	Çalıştım
G12; 40 yaş; Boşanmış; Temizlik	Ortaokul	2	16-24	Bekar anne olma sırası ve sonrasında	Çalıştım
G13; 36 yaş; Boşanmış; Güvenlik	Lise	1	6-17	Evlendenmeden önce	Çalıştım
G14; 25 yaş; Boşanmış; Güvenlik	Ortaokul	1	0-5	Evlendenmeden önce	Çalıştım
G15; 32 yaş; Boşanmış; Güvenlik	Ortaokul	1	6-17	Evlendenmeden önce	Çalıştım
G16; 36 yaş; Boşanmış; Temizlik	Ortaokul	4	6-17	Bekar anne olma sırası ve sonrasında	Çalışmadım
G17; 40 yaş; Boşanmış; Güvenlik	Lise	1	6-17	Evlendikten sonra	Çalıştım
G18; 57 yaş; Eşini Kaybetmiş; Temizlik	İlkokul	4	25+	Evlendikten sonra	Çalıştım
G19; 37 yaş; Boşanmış; Güvenlik	Üniversite	1	6-17	Bekar anne olma sırası ve sonrasında	Çalışmadım
G20; 35 yaş; Boşanmış; Temizlik	Eğitim Almamış	2	6-17	Evlendenmeden önce	Çalıştım
G21; 45 yaş; Boşanmış; Güvenlik	Lise	1	16-24	Bekar anne olma sırası ve sonrasında	Çalışmadım
G22; 44 yaş; Boşanmış; Temizlik	İlkokul	2	6-17	Evlendenmeden önce	Çalıştım
G23; 38 yaş; Boşanmış; Güvenlik	Lise	2	6-17	Bekar anne olma sırası ve sonrasında	Çalışmadım
G24; 52 yaş; Eşini Kaybetmiş; Temizlik	Ortaokul	2	25+	Bekar anne olma sırası ve sonrasında	Çalışmadım
G26; 45 yaş; Eşini Kaybetmiş; Temizlik	İlkokul	1	6-17	Evlendikten sonra	Çalıştım
G25; 33 yaş; Eşi Cezaevinde; Temizlik	İlkokul	2	6-17	Evlendenmeden önce	Çalıştım

Katılımcılar Zonguldak İŞKUR il müdürlüğü kapsamında Milli Eğitim Bakanlığı Toplum Yararına Çalışma Programı kapsamında geçici olarak temizlik ve güvenlik işi için istihdam edilen kişilerdir. En genç bekar anne boşanmış 23 yaşında (G8), yaşı en büyük bekar anne ise eşini kaybetmiş 57 yaşındadır(G18). Katılımcılardan biri üniversite mezunu(G19), 8 kişi lise mezunu, 9 kişi ortaokul mezunu, 7 kişi ilkokul mezunu, bir kişinin ise eğitim almadığı(G20) görülmektedir.

Katılımcılardan 15 tanesi tek çocuğa, 8 tanesi 2 çocuğa, 1 tanesi 3 çocuğa, 2 tanesi ise 4 çocuğa sahiptir. 0-5 yaş arası çocuğa sahip olan 2 bekar anne bulunmaktadır. 4 bekar annenin ise 18 yaş üstü çocuğu bulunmaktadır. 20 katılımcının ise 6-17 yaş arasında çocuğu bulunmaktadır. Bu durum katılımcıların çocuk bakımına dair yaşadıkları sorunları göstermesi bakımından büyük önem arz etmektedir.

Bekar annelerin çalışma hayatına girmeleri

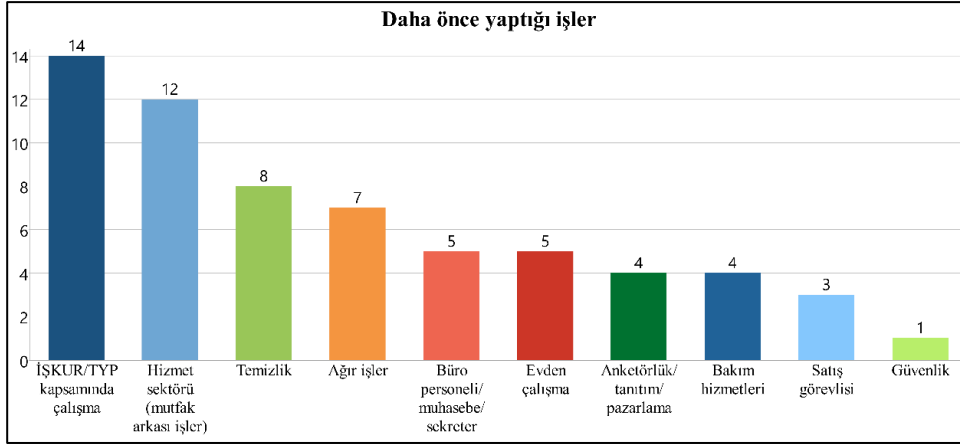
Bekar annelerin çalışma hayatında var olan tecrübeleri/tecrübesizlikleri iş hayatına girme, işgücü piyasasında karşılaştıkları sorunlarla baş etme, işsiz kaldığı süreçte geliştireceği yol haritaları açısından önem arz etmektedir. 11 katılımcı bekar anne olma sırasında ve sonrasında, 10 katılımcı evlenmeden önce, 5 katılımcı ise evlendikten sonra çalışma hayatına girdiğini ifade etmiştir.

Bazı bekar anneler evlenmeden önce çalışırken, evlendikten sonra eşi izin vermediği için çalışma hayatına ara vermek zorunda kaldığı, bazılarının ise evlendikten sonra çalışmak istedikleri ancak eşleri izin vermediği için iş hayatına girememişlerdir. Ayrıca kadınların “hamilelik” nedeniyle işlerini bıraktıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Kadınların evlilik süreçlerinde çalışma nedenleri sorgulandığında ise genel olarak eşinin maaşının yetmemesi durumunda ikincil gelir/ek gelir olması açısından çalıştıkları dikkat çekmiştir. Hanenin ana kazananı olarak kendilerini görmemiş, eşlerinin gelirlerinin yetmediği durumda çalışan olarak kendilerini tanımlamışlardır. Katılımcıların çalışma hayatına bakışları ve yer alma şekilleri toplumsal yapı içerisinde olan ataerkil bakış açısının kadınlar tarafından da içselleştirildiğini göstermektedir. Kadınların evlilik sürecinde çalışma/çalışmama durumları incelendiğinde ikincil gelir olmayı benimsedikleri ve eşlerinin izinlerine bağlı olarak işgücü piyasasında düzensiz olarak yer aldıkları görülmektedir. Bu durum kadınların istikrarlı bir istihdamda yer almamalarını olağan karşıladıklarını göstermektedir.

Katılımcıların özellikle bekar anne olduktan sonra çalışma hayatında yer almaları bir zorunluluk haline dönüşmektedir. Bu durum katılımcıların çalışma hayatında yaşadıkları sorunları ortaya koyabilmek için çalışma hayatlarının derinlemesine incelenmesini gerektirmektedir.

Katılımcıların daha önce yaptıkları işler

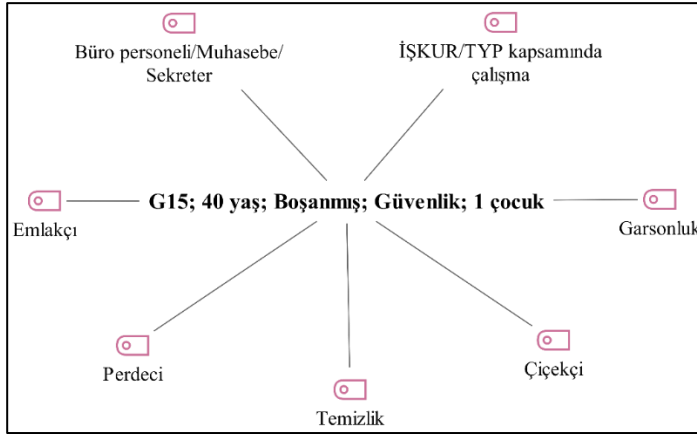
Çalışmak katılımcıların hayatında büyük bir rol oynamaktadır. Ancak yaptıkları işin geçici olması nedeniyle daha önce hangi işlerde çalıştıkları sorgulanmış ve işgücü devir hızları hakkında da bilgi edinilmek istenmiştir. Kadınların genel olarak katma değeri düşük, düşük ücretli ve düşük vasıflı güvencesiz işlerde çalıştıkları görülmüştür. Kadınlar işgücü piyasasının kadınlaşması ya da “hizmet sektörünün gettolaşması” (Esping- Andersen, 2002c: 74) olarak tanımlanan hizmet sektöründe çalışmaktadırlar.

Şekil 1. Katılımcıların daha önce yaptıkları işleri gösterir şekil

Bekar annelerden 14'ü İŞKUR/TYP kapsamında, 12'si hizmet sektöründe (mutfak arkası işlerde), 8'i temizlik, 7'si ağır işlerde, 5'i evden çalışma, 5'i büro personeli/ muhasebe/sekreter, 4'ü bakım hizmetleri, 4'ü anketörlük/tanıtım/pazarlama, 3'ü hizmet sektörü (küçük işletmelerde yardımcı personel, 1'i ise güvenlik olarak daha önce çalışmıştır. Bekar annelerin işgücü devir hızları yüksek olduğu için birden fazla işte çalıştıkları dikkat çekmektedir (şekil 1). Tablo 2'de ise katılımcı G15'in daha önce yaptıkları işleri göstermektedir. Ortalama 7 iş değiştirmesi ve diğer katılımcılarda da benzer bulgulara ulaşılması bekar annelerin buldukları her işi yaptıklarını göstermektedir.

Tablo 2. Katılımcı G15'in Daha Önce Yaptığı İşler

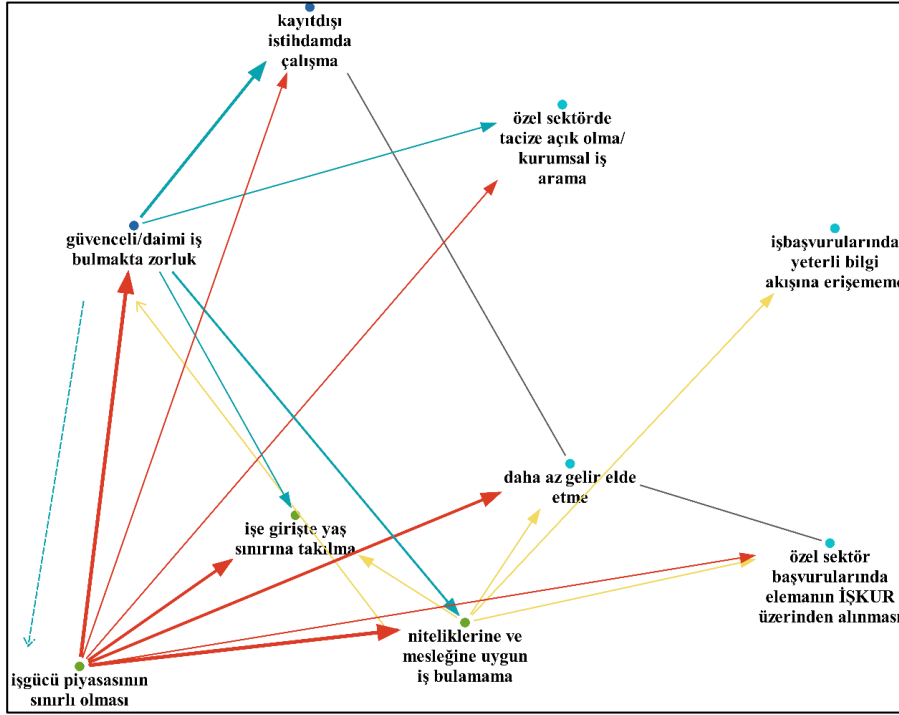
Yapılan görüşmelerde kadınların İŞKUR/TYP kapsamında çalışmaya eğilimli olduğu dikkat çekmektedir. Kadınlar daha sonra detaylı olarak açıklanacağı gibi İŞKUR/TYP'de geçici ancak sürekli olarak istihdam edilme eğilimi taşımaktadırlar. Bunun yanı sıra İŞKUR/TYP kapsamında iş bulamadıklarında ya da süresi bittikten sonraki 3 aylık boşluklarda hizmet sektöründe mutfak arkası olarak ifade edilen aşçılık, bulaşıkçılık, yemek yapma, çaycılık, dış servis elemanlığı, garsonluk, yufkacılık/pastacılık gibi işlerde çalıştıkları görülmüştür. Ayrıca, kadınlar evlere temizliğe giderek geçimlerini sağlayabilmektedirler.

Katılımcıların işgücü piyasasında karşılaştıkları sorunlar

Katılımcılar kamu istihdamında yer alamadıkları için özel sektörde farklı işlerde çalışmışlardır. Ancak özel sektörde yaşadıkları sorunları onları geçici bir iş olmasına rağmen kamu güvencesi olan

TYP’de çalışmaya itmiştir. Katılımcıların işgücü piyasalarında birçok sorunla aynı anda mücadele ettikleri dikkat çekmektedir. İşgücü piyasasında karşılaşılan sorunlarla ilgili ilişki haritası problemin daha net olarak ortaya koymasını sağlayacaktır. İlişki haritasında çizgi kalınlığı birlikte kod oluşturma sıklığını göstermektedir. Ayrıca kodların bulunduğu noktalar diğer kodlarla arasındaki mesafeyi göstermektedir. İlişki haritası incelendiğinde en büyük problemin işgücü piyasasının sınırlı olmasının (15 katılımcı/26 kod) olduğu görülmektedir.

Tablo 3. İşgücü Piyasasında Karşılaşılan Sorunlar

İşgücü piyasasının sınırlı olması ile niteliklerine ve mesleğine uygun iş bulamama (9 katılımcı/13kod) arasında güçlü ve yakın bir ilişki vardır. Kadınların niteliklerini geliştirdiklerini kanıtlayacak belge ve tecrübeleri olmasına rağmen sınırlı işgücü piyasasından dolayı iş bulamamaktadırlar. Aşçılık belgesi olan(G16), pasta yardımcısı olarak 2 yıl tecrübesi olan(G6),10 yıllık muhasebe deneyimi olan(G4), tekvando antrenörü olan(G21), kuaför ustası olan(G22), üniversite mezunu olan(G19) bekar anneler olmasına karşın Zonguldak’ın sınırlı işgücü piyasasında ancak geçici istihdamda, niteliklerinden düşük vasıflarla iş bulabilmektedirler. Bu durum bekar annelerin kamu eliyle geçici çalışma olan TYP’ye yönelmelerine neden olmaktadır. Aşçılık belgesine sahip olmasına rağmen İŞKUR’da çalışan 4 çocuk annesi bir katılımcı bulduğu her işte çalışmak zorunda olduğunu, niteliğine göre iş bulmakta zorlandığını şöyle dile getirmektedir: “Başvurmadığım yer yok. Her yere iş için. Yeri geldi garsonluk bile yaptım. Çocuklarıma bakabilmek için mecbur evlere temizliğe bile gittim...” (G16; 36 yaş; Boşanmış, Temizlik; 4 çocuk, Konum 82)

İşgücü piyasasının sınırlı olması ile güvenceli/daimî iş bulmakta (13 katılımcı/20 kod) zorluk çekilmesi arasında da güçlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Bekar anneler işgücü piyasası sınırlı olduğu için güvenceli/daimi iş bulmakta zorlanmakta geçici işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır. Katılımcılardan biri “Maalesef, çünkü Zonguldak’ta gerçekten yok, imkan yok. Tek çalışabileceğim

ya bir mağazaya gircem ya bi lokantaya giricem. Şu anda açılan dükkanlar bile bir ay sonra kapatıyor. Hani hiçbir iş kalıcı olmuyor.” (G5; 30 yaş; Boşanmış, Güvenlik; 1 çocuk, Konum 66) söyleriyle bu durumu ifade etmiştir.

Zonguldak şehri işgücü piyasası açısından kısıtlı bir şehir olduğu için bekar anneler iş bulmakta zorluk yaşamaktadır. Metropol olmayan bir şehir olan Zonguldak işgücü piyasasında genel olarak özel sektör kısıtlı olmaktadır. Şehrin başlıca istihdamı madencilik ve demir-çelik sanayisine dayalıdır. Bu durumun kadınların işgücü piyasasına girişini zorlaştırdığı görülmektedir. Hizmet sektörünün istihdam kapasitesi sınırlıdır. Çok sınırlı olan kamu istihdamının ise popülist uygulamalarla doldurulduğuna yönelik eleştiriler olduğu görülmektedir. Bir katılımcı işgücü piyasasının sınırlı olduğunu ifade ederken aynı zamanda işe yerleştirmelerinde kayırmacılık yapıldığını olduğunu şöyle ifade etmektedir: *“Çünkü Zonguldak'ta öyle bir şey yok, çalışılmıyor. Hastane, yurt olabilir ama onlara alım çok çok zor. Her yerde bi dayın olması gerekiyor diyolar ya kesinlikle doğru. Normal bir vatandaş giremiyor, araya birilerini koymak gerekiyor öyle.” (G15; 32 yaş; Boşanmış, Güvenlik; 1 çocuk, Konum 72)*

Katılımcı bekar anneler işgücü piyasasının sınırlı olması nedeniyle düşük katma değere sahip işlerde, geçici, düşük ücretli, kayıtdışı olarak çalışmak zorunda kalmaktadır (6 katılımcı/ 7 kod). Özellikle özel sektörde işgücü devrinin fazlalığı bekar annelerin düşük katma değerli işler arasında sürekli bir sirkülasyon yaşadığını göstermektedir. Sınırlı işgücü piyasası nedeniyle daha önce ifade edildiği gibi hizmet sektöründe garsonluk ve lokantada çalışma, mağaza personeli, tanıtım, gündelik temizlik işi yapmak zorunda kalmaktadırlar.

İşgücü piyasasının sınırlı olmasının bir diğer sonucu ise bekar annelerin işe girişte yaş ayrımcılığına maruz kalmalarıdır. İşe başvurma süreçlerinde yaşanan sıkıntıları şöyle ifade etmektedirler: *“Bu iş süresi bittiğinde ne olacak tek düşüncem o. Çünkü çocuğum büyüyor. Her geçen gün her geçen gün ihtiyaçları biraz daha fazla artıyor. Benim de yaşım ilerliyor. Benim de çalışabileceğim iş olanakları azalıyor...” (G5; 30 yaş; Boşanmış, Güvenlik; 1 çocuk, Konum 148).* Bir diğer katılımcı ise *“Şimdi ben yaş olarak sıkıntı yaşıyorum, 45-46 yaşındayım. İş bulmak çok zor. Dediğim gibi yaş sınırlı bi çok yerde ama bunu baz almamaları gerekiyor. Çünkü ben bir 20-25 yaşındaki arkadaşımızdan yeri geldiğinde daha dincim, daha özverili çalışıyorum.” (G21; 45 yaş; Boşanmış, Güvenlik; 1 çocuk, Konum 2)* sözleriyle ifade etmiştir.

Bekar annelerin söylemleri incelendiğinde işgücü talebi sınırlı olduğu için fazla olan işgücü arzı içerisinde genç işçilerin tercih edildikleri görülmektedir. Kadınlar 30 yaşından sonra iş bulma şanslarının azaldığını ifade etmişlerdir. İşgücü piyasasının sınırlı olmasının bir diğer sonucu bekar annelerin kayıtdışı istihdamda çalışmak (6 katılımcı/10 kod) zorunda kalmalarıdır. Kadınların daha önceki yaptıkları işler incelendiğinde bu işlerin büyük çoğunluğunda kayıtdışı istihdamda oldukları dikkat çekmektedir. 26 katılımcıdan 17 katılımcının kayıtdışı istihdamda çalıştığını ifade etmesi bunun bir göstergesidir. Bunun birçok sebebi bulunmaktadır. Bunlardan ilki işgücü piyasasında

kayıtlı istihdamda yer almanın zorluğudur. Bir diğeri kök aile desteğinin olup olmamasıdır. Kök aile desteğinin olması bazı durumlarda sınırlı olarak istihdamda yer almanın yeterli olmasını sağlarken, bazı durumlarda kök ailenin maddi olarak destek sağlamasıyla sadece kayıtlı istihdamda iş aramayı kolaylaştırabilmektedir. Kayıtdışı olarak çalışmadığını ifade eden 9 kişiden 7'sinin kök aile desteğine sahip olduğunu ifade etmesi bu argümanı desteklemektedir. Dolayısıyla, bekar annelerin kayıtdışı çalışmasının temel nedenlerinden birisi, kök ailenin maddi desteğinin sınırlı olmasıdır.

Kadınlar kayıtdışı ekonomide her ne kadar çalışmak istemeseler de işgücü piyasası koşulları kadınları, yaptıkları işlerde de görüldüğü gibi, kayıtdışı ekonomi içerisine itmektir. Özel sektörün sosyal sigorta maliyetlerinden kaçınmak için deneme süresini sebep göstererek sigorta yapmadığı, sigorta yapılan durumlarda ise kıdem tazminatını ödememek için bir yılı doldurmadan iş akdi feshi yaptığı ifade edilmiştir: *“Yani gene temizlik işi yapabiliydim, gocunmam yani. Garsonluk yapabiliydim ya da bi mağazada satış danışmanlığı yapabiliydim. Bunlar benim yaptığım şeyler, mağazada satış danışmanlığı benim için çok iyiydi... Bir yılı doldurmadan işten çıkarmaları ve sigorta ödememekten(çıkıttım)...”* (G3; 39 yaş; Boşanmış, Temizlik; 1 çocuk, Konum 93-95)

Bir diğerkatılımcı ise sözlerle durumunu ifade etmiştir:

“Çünkü sigortalı değildi. Bizim istediğimiz sigortamız. Sigorta olsun istedik. Ben şu ana kadar çalıştığım yerde hani hep bu İŞKUR'un sayesinde girdim. Ama kimse bana şey yapmadı, sigorta falan yapmadı. Deneyim dediler, o dediler, bu dediler. Bir ay geçti, 2 ay geçti, 3 ay geçti, hiçbir şey yoktu yani.” (G2; 28 yaş; Boşanmış, Temizlik; 3 çocuk, Konum 75)

Bekar annelerin işgücü piyasalarının sınırlı olması ile ilişki kurduğu bir diğerkonum ise özel sektörde tacize açık olma/kurumsal iş arama (9 katılımcı/ 15 kod) talepleri gelmektedir. Kadınlar, bekar anne oldukları için bekar/dul kadın algısı ile karşılaşmakta ve özel sektörde özellikle küçük işletmelerde sağlıklı çalışma imkânı bulamamaktadırlar. Çoğu özel sektör firması bir ya da birkaç elemanın çalıştığı yerler olduğu için bekar annelerin o işyerlerinde kendilerini korumak maksatlı çalışmayı tercih etmedikleri görülmüştür. Hem işyerinde patron ve çalışma arkadaşları tarafından hem de müşteri tarafından sözlü ya da fiziksel tacize uğradıklarını ifade etmişlerdir: *“Çalışırken de illaki oturuyorsun biri sana bakıyor, gözleriyle taciz ediyor. Fark eden bişi yok, sonra yazı yazar gönderir, o da olmadı sürekli işyerine gelir görür...garsonluk yaparken falan hani zor...”* (G2; 28 yaş; Boşanmış, Temizlik; 3 çocuk, Konum 131)

İşgücü piyasasında karşılaşılan bir diğerkonum ise özel sektör başvurularında elemanın İŞKUR üzerinden alınması (3 katılımcı/ 3kod) olarak dikkat çekmektedir. İŞKUR'un kayıtlı istihdamı teşvik etmek için geliştirdiği bu uygulamanın özel sektör tarafından maliyetleri azaltmada araç olarak kullanıldığı görülmektedir:

“Artık hani o kadar alışmışlar ki normal en basit bi.. ne diyoruz şu şeylere, milyonculara, şey AVM'leri ,incik boncuk satan yerler bile iş başvurusuna bunların ne dedi ama biz sizi İŞKUR'dan alıcaz dedi...Bende dedim ki ama dedim ben İŞKUR üzerinden 6 ay dedim şey yapamam ...İŞKUR üzerinden çalışamıyorum...O zaman kusura bakmayın alamıcaz dedi...”

İşveren artık ona sığınmış öyle söyleyim...”(G8; 40 yaş; Boşanmış, Güvenlik; 1 çocuk, Konum 146)

Katılımcının ifadesinde de belirttiği gibi, özel sektör işçinin sigorta maliyetlerini teşvik kapsamında karşılamak için genel olarak İŞKUR üzerinden alım yapmaktadır. Özel sektörün İŞKUR üzerinden eleman alırken yarattığı bir diğer sorun ise İŞKUR üzerinden yetiştirme amaçlı teşvik almasına rağmen tecrübe istemesidir. Bu durum verilen teşvikin amaç dışı kullanıldığını göstermektedir:

“...hani İŞKUR gönderiyor özel sektöre. Maaşını biz verelim diyolar ya misal. Siz öğretin işi... Ben gittim, gittiğim yer bana tecrübe soruyor. Sen tecrübe isteyeceksen niye İŞKUR'dan eleman alıyorsun ki o zaman. Sana İŞKUR diyo ki maaşını biz vericez, sen buna öğret. Gidiyorsun sana hala tecrübe soruyorlar. Öyle döndüğüm yerlerde oldu...Hem sana İŞKUR parasını verecek hem de tecrübeli birini mi gönderecek...” (G17; 40 yaş; Boşanmış, Güvenlik; 1 çocuk, Konum 62)

Bekar annelerin işgücü piyasalarında karşılaştıkları sorunlardan bazıları ise bireysel tercihlerinden/zorunluluklarından kaynaklanmaktadır. Bekar anneler için en önemli kıstasın çocukları ile uygun saatlere sahip işlere bakma zorunluluğudur. Bekar annelerin hanenin tek kazananı olması ve çocuk bakımını destekleyecek maddi ya da sosyal imkanlara sahip olamaması çocuklarının evde bulunma saatlerine uygun iş bakmayı zorunlu hale getirmektedir. Katılımcılardan biri bu durumu şöyle izah etmektedir: *“Önceden çalıştım çok uzun yıllar önce vardiyalı. Ama bi kızım olduğu için yani endekslemek durumundayım işimi de aynı zamanda...Çünkü bırakacak kimsem yok. Öyle 10'da çıkmalı işleri zaten yapamıyorum denedim ... asla olmuyor.” (G13; 36 yaş; Boşanmış, Güvenlik; 1 çocuk, Konum 92).*

Katılımcı G13'in söylemleri incelendiğinde TYP'de çalışma nedeninin de aynı sebepten olduğu görülmektedir. Çocuğun evde tek başına olması, bakacak kimsenin olmaması, tek ebeveynli hanelerde soba kullanımının yaygın olması nedeniyle kadınlar çocuklarını yalnız bırakmamaktadır. Anneler, çocukların yaşları itibariyle evde yalnız kalmalarının tehlikeli olması, havanın soğuk olduğu zamanlarda ise soba yakmadan evde durulması bir hayli zor olduğu için çocukları ile yakın saatlerde evde olabilecekleri işlere yönelmek durumunda kalmaktadırlar. Güvenilir bakım hizmetinin yaygın olmaması nedeniyle kadınlar bulacakları işleri çocuklarının eve geliş saatlerine yakın saatlere endekslemek durumunda kalmaktadırlar:

“Başka işlerde çalıştım. Ben tekstilde falan çalıştım ama yani...şu an gideyim tamam tekstile girebilirim ama saatleri bana uymuyor. Çünkü çocuklarım küçük, benim annem 70 yaşında kalp var şeker var her şey var... Ben buraya geliyorum işe geliyorum, çocuklarımı servise bindirip o şekilde geliyorum 8 buçukta. Hani zorlasam 8'de olur. Başka bi işim olsa çocuklarımın saatine uymuyor. Çünkü bırakabilecek, güvenebileceğim insan yok çocuklarıma.” (G25; 33 yaş; Eşi Cezaevinde, Temizlik; 2 çocuk, Konum 54)

Katılımcıların geneliyle yapılan görüşmeden sonra irtibat devam ettirilmiştir. TYP bittikten sonra yapılan görüşmede katılımcı iş bulamadığı için vardiyalı işe girdiğini, gece çalıştığını ve kızlarının evde yalnız kalmak zorunda olduğunu, çocuklarını görme saatlerinin çok sınırlı olduğunu dile

getirmiştir. Bu durum bekar anneler için çocuk bakım hizmeti sağlamanın önemini ortaya koymaktadır.

Bekar annelerin bir diğer bireysel tercihi çocuklarına yakın yerde iş aramalarıdır. Aslında bu tercihten ziyade zorunluluk olduğu katılımcı ifadelerinden açık olarak anlaşılmaktadır:

“Yani şimdi çocuğum iyi ki var şükrolsun ama Çİtabi ki de ayak bağı. Mesela sen beni görüşmeye çağırдын benim öyle bir lüksüm yok. Burdan ayrıldım ama ben o çok güzel iş teklifleri vardı, çok güzel şirketlerle çalışabiliyordum. İstanbul'a gittim, bir haftada valizimle gittim geri döndüm. Yani ağlaması işte vicdan eee bi radikal kararlar bana çok uygun değil...” (G13; 36 yaş; Boşanmış, Güvenlik; 1 çocuk, Konum 20)

Katılımcılar için geçici ama güvenli liman TYP

Katılımcılar özel sektörde yaşadıkları sorunlardan dolayı geçici çalışma biçimi olan TYP’de çalışmaya yönelmektedirler. Görüşme yapılan süreçte dönemde TYP’den faydalanma süresi toplam 24 aydır. 9 aylık çalışma 3 aylık bekleme süreci ile programdan faydalanma hakları vardır. Katılımcıların TYP’de iki temel nedenden dolayı çalıştıkları dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki bireysel olarak tercih ya da zorunluluklarıdır. Katılımcılar temel olarak başka iş bulamadıkları (8 katılımcı/9 kod) ve mecbur kaldıkları (5 katılımcı/6 kod) için TYP’ye yöneldiklerini ifade etmişlerdir. Bunlara ek olarak kendi ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamak ya da özel sektör çalışma şartları ağır olduğu için TYP’de çalıştıkları görülmüştür. Erzurum’dan Zonguldak’a evlenme nedeniyle gelmiş, çocuk gelişimi mezunu olan, alanında 6 yıllık tecrübesi bulunmasına karşı sınırlı işgücü piyasası nedeniyle iş bulamayan, eşi cezaevinde olan katılımcı TYP’de çalışma nedenini mecburiyet olarak şöyle açıklamaktadır: *“Yok iş yok. İmkan yok. Yaş sınırları var nereye başvursan. E burada özellerde biliyorsunuz zaten... Erzurum'da falan çok imkanlar var çocuk gelişimcilerine. Mesela anaokullarına alıyolar şey yapıyorlar ama buralarda hiç öyle bi imkan yok. Mecburiyetten TYP.”* (G11; 46 yaş; Eşi Cezaevinde, Temizlik; 1 çocuk, Konum 72)

Katılımcıların TYP’de çalışmalarının diğer nedeni ise kamusal alanın sağladığı güvendir. Özellikle çalışma saatlerinin sınırlı olması, sigortalı olarak çalışmak, devlet bünyesinde çalışıyor olmak, maaşların özel sektöre göre daha iyi olması ve zamanında ödeniyor olması bekar anneler için önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcılardan bazıları durumlarını şöyle ifade etmişlerdir: *“Şu an hani mesela İŞKUR'dan çalıştığım zaman hiç yoktan saatim belli, hani eve giriş evden çıkış eve giriş saatin belli...”* (G12; 40 yaş; Boşanmış, Temizlik; 2 çocuk, Konum 74)

Bekar anneler açısından TYP’de çalışmanın avantajları ve dezavantajları sorgulanmıştır. TYP’de çalışmanın araştırmaya katılan kadınların büyük çoğunluğuna göre en büyük avantajı çalışma saatlerinin sınırlı olması (21 katılımcı/29 kod) olarak tespit edilmiştir. Bekar anneler açısından özellikle bakım sorunu göz önüne alındığında özel sektörde uzun çalışma saatleri ile çalışmak yerine, TYP’de hafta içi uygun mesai saatlerinde çalışmak onlar için cezbedici olmaktadır. TYP’de genellikle 08:30-17:30 saatleri arasında çalıştıkları görülmektedir. Bekar anneler için çocuklarını okula göndermek, beraber evden çıkmak ve yakın zamanlarda eve dönmek bir zorunluluk olarak

görülmektedir. Bunun en önemli nedeni bakım konusunda desteksiz kalmalarıdır. Çocukların/çocuğun yaşı büyüdükçe bekar annelerin çocuklarına uygun iş arama zorunluluğunun azaldığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Çocuğun evde tek başına kalmasının zor olduğu durumlarda kadınların çalışma saatlerini çocuklarının okul giriş-çıkış saatlerine uygun işler aradığı görülmektedir. Bu durum kadınların özel sektöre değil TYP'ye yönelmesine neden olmaktadır. Ayrıca TYP'de çalışmanın çocuklarıyla aynı okulda olmalarına (3katılımcı/5 kod) imkân vermesinin çocuklarla eve beraber girip çıkmalarını sağlarken aynı zamanda bakım sorununu ortadan kaldırdığını bir katılımcı şu sözlerle ifade etmiştir:

“Tamam çalışmam gerekiyor da hani nerde çalışıcam, bana çalışacağım yeri söyleyin. Ben... AVM'de yapamam, saatleri belli değil. ben bi markette yapamam, 12'ye kadar çalıştırıyorlar yani. E ne yapabiliriz? En kolay iş bizim için İŞKUR. Ya temizlik olarak ya güvenlik olarak böyle. En kolayı bu, saatli bizim için. Şimdi mesela çocuğumla çıkıyorum 8'i 5 geçe yakın zaten 5 dakkalık yol yürüyerek. Beraber yürüyoruz, o sınıfa gidiyor ben kulübemde oturuyorum. Hiç olmazsa gözümün önünde oluyor. Geçen sene...çok zorlandım. Hem sabahın 6 buçuğunda çıkıyordum, hem gece karanlığında çıkıyordum. Çocuğu bırakıyorsun evde. Dakka başı arıyorsun, oğlum giyindin mi hazırlandın mı, hani beslenmeni koydun mu, suyunu koydun mu? Yani işyerine gidene kadar ben çocuğu arıyordum. Hadi oğlum çık artık saatin geldi. E geldi mi, bu sefer çocuk soğuktan yatak yorgan yatıyor evde. E telefonu duymuyor, hadi bu sefer arkadaşı ara. Arkadaşa diyorsun, bu sefer kapıyı da duymuyor. Kapıyı duymadığında hepten panik oluyorsun. İzin istiyorsun bu sefer bu sefer izin vermiyorlar. Diyolar 5 buçuğa kadar çalışmanız lazım...” (G7; 37 yaş; Boşanmış, Güvenlik; 1 çocuk, Konum 58)

Tek ebeveyn olmak ve bakım desteğinin sınırlı olması şüphesiz her ebeveyn için büyük bir zorluktur ancak katılımcıların tam zamanlı istihdamda da yer almaları gerekmektedir. Özellikle çocukların hastalanması gibi bir durum ortaya çıktığında bekar annelerin tek ebeveyn olması koşulları zorlaştırmaktadır. TYP çalışma saati olarak bekar anneler açısından büyük kolaylık sağlamakta ve avantajlı olarak görülmektedir. TYP kadınlar için çalışma saatleri açısından “en kolay iş” olarak görülmektedir.

TYP'nin çalışma saatlerinin sınırlı olması ve düzenli bir asgari hayat sunması düşük nitelikli bekar anneler açısından önemlidir. Kadınlar için çalışma saatlerinin sınırlı olmasının yanında devlet güvencesi altında olmak, piyasanın sunduğu şartlardan daha iyi şartlar sunması, maaşların zamanında ödenmesi bekar annelerin TYP'yi avantajlı bulma nedenleri arasında yer almaktadır:

“Çünkü Zonguldak'taki çalışma imkanı, çalışma şartları... 1500'e çalışabiliyor. Mesela büroda çalışıyorlar avukatın yanında, doktorun yanında 1500 lira maaş alıyorlar. Burda en azından devletin bünyesi altındasın.... İş giriş çıkışlarım belli, saatlerim belli, maaşlarım hemen yatıyor verdi vermedi sıkıntısı yok o yüzden.” (G4; 38 yaş; Boşanmış, Temizlik; 1 çocuk, Konum 83)

“... Sonuçta evet eve temizliğe gideceğime okulda iş saatimi biliyorum, çıkışımı biliyorum. Eve geliyorum çocuklarımın başına. Saati belli en azından, sigortası var...” (G16; 36 yaş; Boşanmış, Temizlik; 4 çocuk, Konum 82)

TYP'nin çalışma saatlerinin sınırlı olması aynı zamanda kadınlarda “memur gibi çalışma” algısı yaratmaktadır. Özel sektörde hafta sonu çalışma ya da mesai gibi durumlar meydana gelebilecekken TYP'de çalışmak, kadınları çoğu zaman bunlardan korumaktadır.

TYP'de çalışmanın bekar anneler açısından dezavantajları da incelenmiştir. En büyük dezavantajın “geçici olması” (10 katılımcı/ 17 kod) olarak vurgulanmaktadır. TYP sona erdikten sonra yine günübirlik işlere ve güvencesizliğe geri dönmektedirler. Katılımcılardan biri durumu şu sözlerle ifade etmiştir: “... Hani biz şimdiden mesela diğer çalışanlarla 30 Haziran'a kadar iyiyiz. 30 Haziran'dan sonra ne yapcaz. İş yok.. Hani yine bi lokantaya gircen gündelikçi olarak gündelikçi olarak çalışcan ya evlere temizliğe gitcen, başka alternatifin yok kadın olarak...” (G5; 30 yaş; Boşanmış, Güvenlik; 1 çocuk, Konum 68).

Hanenin tek gelir getirenin bekar anne olması tek ebeveynli ailelerde yoksulluk riskini artırdığı sıklıkla dile getirilmektedir. Geçici olmasından dolayı sürekli olarak gelecek kaygısı yaşamaktadırlar:

“... hani işim daimi olsa mesela biraz daha böyle kendime güvenim olur... hani şimdi Haziran'da bitecek diye kendimi biraz daha böyle ezik hissediyorum. Keşke devamlı bi işim olsa. Çünkü yeni girdim sevindim daha ikinci ay, ikinci maaşımı aldım. Üçüncüyü alıcam bu ay mesela ama hep Haziran'ı düşünüyorum. Bu Haziran'da bitecek, bu Haziran'da son bulacak diye hep onu düşünüyorum hani.” (G19; 37 yaş; Boşanmış, Güvenlik; 1 çocuk, Konum 142)

Daimî bir iş olmaması kadınların güvencesizlik ve gelecek kaygısı yaşamasına neden olmaktadır. TYP bittiği zaman bir işlerinin olmaması, hane gelirinin kesilmesi yoksulluğun derinleşmesine neden olmaktadır.

TYP'de çalışmanın bir diğer dezavantajı her ne kadar çalışma saatleri sınırlı olsa bile bazı okul müdürlerinin hafta sonları “gönüllü” olarak mesaiye zorlamaları (5 katılımcı/6 kod) olarak görülmektedir. Hafta sonu kurs olan okullarda yeterli kadrolu eleman olmaması nedeniyle kadınların ücretsiz olarak mesaiye zorlandığı vurgulanmaktadır: “Hafta sonları çağıyorlar maalesef. Normalde çağırmamaları gerekiyormuş, öyle bir hakları yokmuş...Hani kendi isteğimizle geliyoruz diye gösteriyorlar. Bi denetim olsa kendi isteğinizle geldiniz tamam mı diyorlar.” (G5; 30 yaş; Boşanmış, Güvenlik; 1 çocuk, Konum 94)

Bekar annelere gönüllü mesailerinin karşılığı olarak bazı müdürler izin olarak çalışmalarının karşılığını sağlarken, bazı müdürlerin bunu herhangi bir şekilde yapmadığı görülmüştür. Kadınların çalışmaya mecbur olması nedeniyle ve bazı durumlarda haklarını tam olarak bilmemekten ötürü şikayetçi olamadığı da görülmektedir. Kadınların sessizliklerini koruma nedeni TYP'de kalıcı kadroya alınma ihtimalini düşünmeleri ve sözleşmeli olarak işe alınmama riskini göze alamamalarıdır.

Kadınların TYP'nin dezavantajı olarak gördükleri bir diğer nokta gelir testi uygulamasındaki uygun olmama durumunun ispat zorluğu (2 katılımcı/3 kod) hakkındadır. Kadınlar her ne kadar gelir testinin avantaj olmasını dile getirmeseler bile uymayan kişilerin TYP kapsamına alınmasını dezavantaj

olarak dile getirmişlerdir. Popülist uygulamalar ile TYP’de işe girmenin sakıncalar ve yarattığı adaletsizlik katılımcılardan birisi tarafından şu sözlerle ifade edilmiştir:

“İşte bu İŞKUR’lar toplum yararına olduğu deniliyor ya gerçekten araştırılsın yani. Mesela bize bile bütçeye şey geldi, 3500 kaçtı 3000 mi eve gelir sınırını gelir. İşte onlara bakılsın. Gerçekten ihtiyacı olanlar çalışsın. Ben bunu çok istiyorum. Ben bunu kendim içinde değil mesela benden daha kötü olan varsa onu alsınlar. Çünkü mesela benim komşum var yazıldı. 4000 kocası, 3000 oğlu alıyor, inek falan besliyorlar. 10 bin aylık geliri var bu işe yazılıyor yazık günah yani gerçekten yazık günah. Evi var, okutacak çocuğu yok. Bunlara bakılsın yani. Onlar orda müdürler mesela imza atıyorlar ama bi yapıyorlar ama burada bide yaşananlar var onları görsünler. Onların araştırması yapılsın.” (G26; 45 yaş; Eşini Kaybetmiş, Temizlik; 1 çocuk, Konum 180)

Gelir testi kriterine uymamanın ispat zorluğu kadınlar açısından önemli bir dezavantaj olarak görülmektedir. TYP’ye başvuran kişilerin kayıtlı gelir göstermemeleri ya da eve giren geliri eksik göstermeleri halinde uygulanan gelir testi anlamını yitirmektedir. Bu açıdan detaylı ve geniş bir denetim mekanizmasının ortaya konulması büyük önem arz etmektedir.

Bekar annelerin karşılaştığı bir diğer durum ise statüsel olarak düşük görmeden kaynaklanmaktadır. Hem TYP’li olduğu için hem temizlik personeli olduğu için ayrımcılığa uğradığını ifade eden bir katılımcı şöyle ifade etmektedir:

“Şurada yapmadığım iş kalmıyor. Bissürüde fırça yiyorum. Kaç yaşında insanım ben. Çünkü burada çalışana saygı yok...temizlik yapmak çok kötü bi şey değil yapılabilir... Öğretmenlerle dolu...yani çalışanlara saygısı yok buradakilerin. Temizliği bitiyorum ya adam öğretmensin ya yiyorsun çöpünü önüme atıyo ya... Ben temizlikçiyim ya burada, önüme atıyor... (G22; 44 yaş; Boşanmış, Temizlik; 2 çocuk, Konum 74)

Geçimini sağlama ve geleceğini güven içinde inşa etmenin yolu sürekli istihdamda olmaktan geçmektedir. Ancak bekar annelerin geleceğe bakışlarının kaygı dolu olduğu görülmüştür. Bu durumu tespit edebilmek için bekar annelere TYP bittikten sonra ne yapacakları sorulmuştur.

Bekar annelerin TYP bitince İŞKUR/TYP alımını beklemeyi tercih edecekleri görülmüştür. Ancak beklerken iş aramaya devam edecekleri, gündelik temizlik işine dönecekleri, el işi/boncuk işi yapacakları, bulaşıkçılık/mutfak arkası çalışma gibi işlerde çalışmaya devam edecekleri tespit edilmiştir. Bekar annelerin büyük çoğunluğu TYP bitince yine 3 ay bekleyerek İŞKUR/TYP alımını bekleyeceğini ifade etmiştir. Yine bekar annelerin ifadelerinden geçici başka işler yapsalar, iş arasalar bile 3 ay bekleme süreleri dolduğu taktirde TYP’ye başvuracakları anlaşılmaktadır. Bu süreçte TYP’den süre olarak daha uzun süre faydalanabileceklerine dair kuralın etkisinin büyük olduğu düşünülmektedir. Katılımcıların söylemlerinden bu durum açık olarak anlaşılmaktadır: *“Valla 3 ay bir süre var zaten, okullar tatil. Tekrar İŞKUR işe alım yaparsa tekrar müracaat edicem. Çıkarsa şansım, çıkmazsa da başka işlere. Aynı şekilde evlere temizliğe. Yani mecburen çalışmak zorundayım. Bakacak çocuklarım var çünkü.” (G16; 36 yaş; Boşanmış, Temizlik; 4 çocuk, Konum 90)*

Bekar anneler TYP alımını beklerken iş arayacaklarını ya da geçici işlerde çalışacaklarını ifade etmişlerdir. Bu durum kadınların işgücü piyasasında sürekli olarak prekarize olarak çalıştıklarını, çalıştıkları işlerde çalışan yoksulluğu ile mücadele ettiklerini, iş sözleşmeleri sona erdiğinde ise yoksulluklarının derinleştiğini göstermektedir. Bekar anneler sürekli bir yoksulluk döngüsü içerisinde yer almakta ancak bu döngüyü kırarak işlere sahip olamamaktadırlar. Bazı bekar anneler TYP alımını bekleyeceklerini, beklerken de “ekmeğini getirdiği/yediği işleri” yapmaya devam edeceklerini beyan etmektedirler. Bu işler evden çalışma olarak ifade edilen el işi/boncuk işi yapmak ya da gündelik temizlik işine gitmek olarak adlandırılan işler olarak karşımıza çıkmaktadır:

“İşte şu an ne yapmayı düşünüyorum, kara kara düşünüyorum. Hani bi şey düşünemiyorum açıkçası. Yine büyük ihtimal dediğim gibi boncuk işine ekstra yapmaya devam edicem. Hani mecbur çünkü o benim en azından evimde otururken rahatlıkla saatlerce bıkmadan yapabileceğim bi şey... yaparsan kazancı da güzel. Ben evimi ekmeğimi de onunla çok getirdiğim zamanlar oldu. Hani onla ne biliyim elektrik, su ödediğim zamanlarım çok oldu...Değerlendirmek zorundayım çünkü benim çocuğum var. Okutuyorum ve mecburen yine TYP dönemlerini beklicez...”(G8; 40 yaş; Boşanmış, Güvenlik; 1 çocuk, Konum 149)

Yapılan düzenleme ile 3 ay bekleme kaldırılmıştır ancak aynı zamanda faydalanılan süre de sınırlandırılmıştır. Bu durum bekar annelerin TYP’ye yönelik daimi iş beklentilerinin kırılması açısından önemlidir. Ancak bu durum katılımcıların geçici süre için bile olsa kayıtlı istihdamda olmalarının da önüne geçebilecektir. TYP’den faydalananlar fayda süresi sınırlandırıldığı için ya kayıtdışı çalışmaya yönlenecek ya da sosyal yardımlara daha fazla bağımlı hale gelecektir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada kamu eliyle oluşturulan çalıştırmacı refah politikası bağlamında çalışan bekar annelerin istihdamı ve istihdamda geçici olarak yer alırken yaşadıkları sorunları ortaya koymaktadır. Böyle bir konunun seçilmesinde kamu politikaları kapsamında geçici olarak TYP’de çalışmanın yıllar içinde artması, geçici bir istihdam politikasından kalıcı olan geçici istihdam şekline dönüşmesinin etkisi büyüktür. Ayrıca TYP kapsamında çalışan kadın sayısının sürekli artması, TYP’de oluşturulan iki listeden ilkinde kadınların öncelikli olarak yer alması da dikkat çekmektedir. Bekar annelere yönelik koruma politikalarının yok denecek kadar az olması ve bekar annelerin işgücü piyasasına girme tecrübelerinde devlet tarafından nitelik ve vasıf sağlamayan işlerde çalışmalarına neden olmaktadır. Bekar annelerin düzgün işlerde çalışmalarının önünü açmayan ve kadınları işsizlik- sosyal yardım-geçici istihdam- döngüsünde kalmalarına neden olan TYP’de çalıştırılmaları bekar annelerin yoksulluğunu ve yoksunluklarını derinleştirmektedir.

Çalışmada yapılan görüşmeler sonucunda bekar annelerin işgücü piyasasında karşılaştıkları zorluklar ve buna bağlı olarak geçici bir çalışma olan TYP’de çalışmaya istekli olmaları arasındaki bağlantılar tespit edilmiştir. Bekar annelerin, hanenin sorumlusu ve tek gelir getirici olması, bekar anne olduktan sonra yoksul olma risklerinin fazla olması ve bekar anne olmadan önce istihdamda hiç yer almamaları/sınırlı olarak yer almaları nedeniyle işgücü piyasalarına girmede sorun yaşamalarına

neden olmaktadır. Bu kapsamda işgücü piyasasında yaşadıkları zorlukların ve TYP’de çalışma nedenlerinin nitel olarak ortaya konulması önem arz etmektedir.

Bekar annelerin daha önce yaptıkları işler incelendiğinde kadınların düşük nitelikli, geçici, kayıtdışı işlerde çalıştıkları görülmüştür. Yaptıkları işlerin literatürle uyumlu olarak hizmet sektöründe yoğunlaştığı görülmektedir. Katılımcıların en fazla İŞKUR/TYP kapsamında çalıştıkları tespit edilmiştir. Katılımcılar İŞKUR/TYP kapsamında sürekli ancak geçici bir iş döngüsü içindedirler. Katılımcıların işgücü devrinin yüksek olması dikkat çeken başka bir noktadır. 29.05.2022 tarihinde yapılan düzenleme ile TYP süresinin 9 ay ile sınırlandırılması, 3 aylık beklemenin kaldırılması ve ortaya çıkış amacına uygun hale getirilmesi TYP’nin geçici iş döngüsünün kırılmasında önemli bir rol oynayacaktır. Ancak bekar annelerin iş belirsizliğinin artacağı, özel sektörde kayıtdışı olarak çalışma döngüsüne girerek sosyal yardımlardan faydalanması beklentisi de bekar annelerin yoksulluğunu derinleştirebilecektir.

Katılımcılar TYP’de işgücü piyasasının sınırlı olması, daimi iş bulamamaları, niteliklerine ve mesleklerine göre işlere ulaşamamaları, yaş ve tecrübe nedeniyle özel sektör işverenlerinin işe almak istememesi nedeniyle çalışmaktadırlar. Özellikle çalışma saatlerinin sınırlı olması, sigortalı olarak çalışmak, devlet bünyesinde çalışıyor olmak, maaşların özel sektöre göre daha iyi olması ve zamanında ödeniyor olması bekar anneler için önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuğuna tek başına bakmak zorunda olan bekar anneler için çalışma saatlerinin sınırlı olması ve çocuklarıyla aynı okulda çalışmak bekar anneler için büyük avantaj olmaktadır. Çocuk bakım sorunu ortadan kalkmakta ve çocuklarıyla benzer saatlerde girip çıkabilmektedirler. TYP’de çalışmak bekar anneler için “memur gibi çalışma” anlamına gelmektedir. Çamur- Duyan (2007)’ın ifade ettiği gibi kamu kurumunda çalışmak düzenli geliri olmayan bekar annelerin geçici olarak bile devlet kurumunda çalışması kendilerine güvende hissetmelerine neden olmaktadır.

Özel sektörde işverenlerin genç, eğitim düzeyi yüksek kişileri tercih ettikleri, özellikle 30 yaşından sonra kadınların çok tercih etmedikleri görülmektedir. Bekar annelerin özel sektörde işgücü devir hızları yüksektir. Özellikle özel sektörde işgücü devrinin fazlalığı bekar annelerin düşük katma değerli işler arasında sürekli bir sirkülasyon olduğunu göstermektedir. Ayrıca özel sektörde elemanın İŞKUR üzerinden alınmak istenmesi ve işe alımların İŞKUR üzerinden olmasına rağmen tecrübe şartı aranması bekar anneleri TYP’de kamu güvencesinde çalışmaya itmektir. Özel sektörde iş bulma ihtimallerinde ise çalışma saatlerinin uzun olması, maaşların zamanında ve düzenli ödenmemesi ve çocuk bakımında sorun yaşamaları nedeniyle çalışmalarını imkansız hale getirmektedir. Özel sektör çalışma şartlarının ağır olması bekar anneleri TYP’ye yönlendirmektedir.

Bekar anneleri yönelik yapılacak politikaların başında beşeri sermayelerine yatırım yaparak istihdam olanaklarını artırmak gelmektedir. Bekar annelerin düzgün iş kapsamındaki işlerde çalışmaları sağlanmalıdır. İstihdamın gelir ve sosyal koruma garantisi sağlaması, devamlı ve düzenli olması, iş ve aile yaşamını uyumlaştırması, çalışan yoksulluğunun önüne geçmesi gerekmektedir. Ampirik

kanıtlar, ebeveynlerden haftada en az 35 saat çalıştıklarında yoksulluktan kaçınma şansının en yüksek olduğunu göstermektedir (Rodgers, 2006). OECD (2016) verilerine göre Türkiye’de kadınların %50’den fazlasının haftada 45 saat veya daha fazla haftalık çalışma saatine sahip olması yaratılan işlerin düzgün iş kapsamında olmadığını ve tam zamanlı çalışmalarına rağmen çalışan yoksulluğu ile mücadele etmek zorunda kaldıklarını göstermektedir. Ayrıca yaratılan işlerin hizmet sektöründe/ kadın istihdamında gettolaşmaması gerekmektedir. Bu durum bekar annelere yönelik istihdam politikası oluşturulmasını ve oluşturulan politikaların düzgün iş kapsamında olmasını zorunlu kılmaktadır.

TYP kişilere kısa süreli nakit/gelir desteği sağlamakta ve uzun dönemli bir işsizliği gizlemektedir. Ayrıca programın uygulamadaki haliyle çalışanlara herhangi bir vasıf veya nitelik kazandırmaktan çok uzak olduğu bu nedenle kişileri işgücü piyasasına hazırlamadığı bir kez daha görülmüştür. Bu kapsamda bekar annelere yönelik olarak istihdam garantili mesleki eğitim kursları ya da işbaşı eğitim programları düzenleyerek hem niteliklerini artırmak hem de düzenli olarak istihdamda olmalarını sağlayacak politikalar geliştirilmelidir.

TYP’nin ortaya çıkış amacından uzaklaşması, bekar anneler açısından TYP’de çalışma- işsizlik- sosyal yardımlarla geçinme- döngüsüne neden olmaktadır. 2022 yılında yapılan düzenleme ile programdan faydalanma süresinin sınırlandırılması bu döngünün kırılmasında önemli bir adımdır. Ancak TYP’nin işgücü piyasası analizlerine göre sınırlı sayıda açılması ve belirli kısmının zorunlu olarak kadroya alınma şartı getirilmesi gerekmektedir. Başvuranlara nitelik ve meslek kazandırması, yeterli denetim mekanizması geliştirilmesi böylelikle kişilerin işgücü piyasasıyla gerçek bir bağ kurmasının sağlanması önem arz etmektedir. Yine TYP’den faydalanan kurumlara belirli bir program sayısından sonra zorunlu olarak daimi istihdam şartı getirilmelidir. Böylece açılan TYP uygulamalarında yer alan katılımcıların istihdamda yer alma şansı artacaktır.

Bekar annelere yönelik oluşturulacak etkinleştirme politikaları ancak Schmid (2017)’in ileri sürdüğü gibi çocuk bakımı ile desteklendiği sürece başarılı olabilecektir. Bekar annelerin istihdam piyasasında tam zamanlı yer alabilmesi için çocuk bakımının kadının görevi değil, kurumsal bakım sorumluluğu olduğu kabul edilmeli ve iş ve aile yaşamını uyumlaştırıcı politikalar uygulamaya konulmalıdır. Bekar anne ve çocuklarına yapılacak yatırımlar kısa vadeli ve popülist yatırımlardan ziyade uzun vadeli yatırımlar olmak zorundadır. Çocukların okul saati ile bekar annelerin çalışma saatlerinin uyumlu olması gerekmektedir. Bunun için kamusal okul sonrası bakım/ etüt evleri açılmalıdır. Finlandiya’da uygulamaya konulan 24 saatlik kreşlerin/bakım evlerinin (Timenon, 2004: 89) kadınların istihdamı sağlamak açısından Türkiye’de de uygulanabileceği düşünülmektedir. Kamuda çocuk bakımı için kreş açılması zorunlu olmalı, 0-3 yaş için çocuklara yönelik bakım hizmetleri artırılmalıdır. 3-5 yaş arası çocukların beşeri sermayesini artıracak eğitim verilmeli ve eğitim alan çocuk oranı artırılmalıdır. OECD (2018) verilerine göre Türkiye’nin 3-5 yaş arasındaki çocuklar arasında okul öncesi eğitime erişenlerin oranı ortalama yüzde 37’lik oran ile söz konusu ülkeler arasında en son sırada yer alması ve OECD ülkeleri arasında 3 yaş altı bakım alan çocuklara ilişkin

resmi rakam yayınlamayan tek ülke olması çocuklara yapılacak yatırımın öncelikli olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca maddi durumu yetersiz çocuklar için uygulanan ücretsiz bakım hizmetinin artırılması gerekmektedir. ASHB'nin 2019 yılı faaliyet raporuna göre Türkiye genelinde ücretsiz bakım hizmetinden 1399 çocuğun faydalanması yardımdan yararlanan sayısının çok sınırlı kaldığını göstermektedir. Bekar anneler için esnek çalışma saatlerine uygun, güvenilir, karşılanabilir düzeyde çocuk bakım hizmetinin sağlanması zorunludur.

Bekar anneler yoksullukla mücadele eden dezavantajlı gruplardan biridir. Bekar annelerin yoksulluğunu önlemeye yönelik olarak politikalarından biri sosyal yardımlardır. 102 sayılı ILO sözleşmesine göre 9 temel risk bulunmaktadır. Bunlardan birini aile yardımları (çocuklara nakdi yardım yapılması)dır. OECD ülkelerinde ABD ve Türkiye hariç tüm ülkelerde aile yardımı, hariç çocuk yardımı bulunmaktadır. Aile yardımı ve çocuk vergi yardımı gibi finansal destek politikaları, çocuk yetiştirme maliyetini düşürmek için çocuğu olan hanelere gelir aktarılmasıdır. Bunun yanı sıra bekar anne maaşı/temel gelir gibi uygulamalar bekar annelerin yoksullukların derinleşmesinin önüne geçecektir. Avrupa ülkelerinde geçerli olan kadın ve erkeğe farklı vergilerin uygulamaların ülkemizde de yürürlüğe girmesi gerekmektedir. Bu sayede, kadınların vergi teşvikleriyle istihdama daha yoğun katılmaları, kadınların toplumsal yaşam katılımlarının ve kalitelerinin artırılması sağlanacaktır.

Türkiye'de uygulama olarak sigortalı işe girilmesi durumunda sosyal yardımlar otomatik olarak kesilmektedir. Ancak işten çıkarılması durumunda yardımların tekrar bağlanması bir süre gerektirmektedir. Bekar anneler açısından sosyal yardımların istihdama girer girmez kesilmemesi ve bir süre daha devam etmesi gerekmektedir. Özellikle TYP'de yapılan düzenlemelerle süresinin çok sınırlı olması nedeniyle TYP'de çalışılan süre için bu yardımların kesilmemesi bekar annelerin yoksullukla mücadelesinde önemli rol oynayacaktır. Ancak bu şekilde bekar anneleri kısır döngüden kurtulabilecektir. Verilecek yardımlarda yardım alma koşullarının net olarak belirlenmesi ancak ihtiyaç durumuna göre bürokratik engellere takılmadan yardımların bağlanmasını sağlayacak esnekliğin olması önem arz etmektedir. Bekar annelere yönelik olarak yapılacak sosyal yardımların bekar anneliği temel alan yardımlar olması zorunludur.

Türkiye için bekar anne kavramı görece yeni bir kavramdır. Bundan dolayı bu alanda yapılan çalışma sayısı sınırlıdır. Bekar annelerin işgücü piyasasında, sosyal hayat içerisinde ve çocuk bakım hizmetlerinde yaşadıkları sorunların derinliğini ve niceliğini ortaya koyacak multidisipliner çalışmalar yapılması alanın gelişmesi ve çözüm önerilerinin ortaya konulması için önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2016). *Türkiye aile yapısı araştırması 2016*. Araştırma ve Politika Serisi No. 66. Ankara: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Atilla-Demir, S. ve Genç-Çelebi, Ş. (2017). Tek ebeveynli ailelerin sorunları: Nitel bir araştırma. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(13), 111-128.
- Aydiner-Boylu, A. (2014). Tek ebeveynli ailelerde finansal sıkıntı ve fonksiyonlar arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(1), 55-72.
- Baker, M. and Tippin, D. (1999). *Poverty, social assistance, and the employability of mothers: Restructuring welfare states*. Toronto, ON: University of Toronto Press.
- Bashevkin, S.B. (2002). *Welfare hot buttons: Women, work and social policy reform*. Toronto, ON: University of Toronto Press.
- Bianchi, S. M. (1995). The changing demographic and socioeconomic characteristics of single parent families. *Marriage & Family Review*, 20(1-2), 71-97.
- Cook, K. (2012). Neoliberalism, welfare policy and health: A qualitative meta-synthesis of single parents' experience of the transition from welfare to work. *Health*, 16(5), 507-530.
- Cook, K. and Noblet, A. (2012). job satisfaction and 'welfare-to-work': is any job a good job for Australian single mothers?. *Australian Journal of Social Issues*, 47(2), 203-19.
- Creswell, W.J. (2014). *Qualitative inquiry and research design*. (2nd Edition). California: Sage Publications.
- Creswell, J.W. (2021). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çakır, Ö. (2008). Türkiye'de kadının çalışma yaşamından dışlanması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 31, 25-47.
- Çulha-Zabcı, Z. (2003). Sosyal riski azaltma projesi: Yoksulluğu azaltmak mı, zengini yoksuldan korumak mı?, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58, 1.
- Daly, C. M. and Robert G. V. (2004). Inequality and poverty in the United States: The effects of rising male wage dispersion and changing family behavior. *Federal Reserve Bank of San Francisco*, 1-64.
- Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye'de aile ve kadın emeği. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 86, 139-171.
- Durmaz, N. (2018). Tamamlanmamış devrim'in Türkiye yansımaları. Ç. Ünlütürk Ulutaş (Ed.), *Feminist Sosyal Politika Bakım Emek Göç*. (ss. 67-98). İstanbul: Nota Bene.
- Esping-Andersen, G. (2002a). Towards the good society once again?. Esping-Andersen, G. (Ed.), *Why We Need a New Welfare State* (pp. 1-25). Oxford: Oxford University Press.
- Esping-Andersen, G. (2002b). A child-centred social investment strategy. Esping-Andersen, G. (Ed.), *Why We Need a New Welfare State* (pp. 26-67). Oxford: Oxford University Press.
- Glesne, C. (2020). *Nitel araştırmaya giriş*. (A. Ersoy ve P. Yalçinoğlu, Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gornick, J. C. (2018). The Socioeconomics of single parenthood: Reflections on the triple bind. R. Nieuwenhuis and L. C. Maldonado (Eds.), *The Triple Bind Of Single-Parent Families* (pp. 437-448). Bristol University Press.
- Hays, S. (2003). *Flat broke with children: women in the age of welfare reform*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- İŞKUR. (2016). Aktif işgücü programları, Erişim adresi www.iskur.gov.tr/is-arayan/aktif-iscucu-programlari/

- İŞKUR. (2017). *2016 yılı faaliyet raporu*. İŞKUR Genel Müdürlüğü, Ankara
- İŞKUR. (2022). *2021 yılı faaliyet raporu*. İŞKUR Genel Müdürlüğü, Ankara.
- İŞKUR. (2022). Toplum Yararına Programlar, Erişim adresi <http://www.iskur.gov.tr/trtr/isarayan/aktifisgucuprogramlari.aspx>
- İŞKUR. (t.y.). Toplum Yararına Programlar, Erişim adresi <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/aktif-isgucu-programlari/toplum-yararına-programlar-typ/>.
- Jenson, J. (2006). Social investment for new social risks: Consequences of the LEGO paradigm for children. Lewis, J. (Ed.), *Children in Context: Changing Families and Welfare States*. UK: Edward Elgar Publishing. Erişim adresi <http://www.cccg.umontreal.ca/pdf/social%20investment%20jane%20jenson.pdf>
- Karaca-Aydın, S. (2019). Kadınlar için tek (yalnız) ebeveynlik ve zorlukları. *Atatürk Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 23-34.
- Kurnaz, Z. (2016). *Türkiye’de siyasal korku ve akademik hayatın inşası*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Lens, V. (2002). TANF: What went wrong and what to do next. *Social Work*, 47(3), 279-290.
- Levitas, R. (1998). *The inclusive society? Social exclusion and new labour*. London: Macmillan.
- Lower-Basch, E., and Greenberg, M.H. (2009). “Single mothers in the era of welfare reform”. A. Bernhardt, H. Boushey, L. Dresser and C. Tily, (Eds.)b *The Gloves-Off Economy: Workplace Market*. (pp. 163–190.). Champaign, IL: Labor and Employment Standards at the Bottom of America’s Labor Relations Association.
- McKenzie, H. and McKay, F. H. (2018). Thinking outside the box: Strategies used by low-income single mothers to make ends meet. *Australian Journal of Social Issues*, 53(3), 304-319.
- McKenzie, H. J. and McKay, F. H. (2017). Food as a discretionary item: The impact of welfare payment changes on low-income single mother’s food choices and strategies. *Journal of Poverty and Social Justice*, 25(1), 35–48.
- Moser, S. (1992). A visual language of archaeology: A case study of the Neanderthals. *Antiquity*, 66, 831-844.
- Murray, C. (1996a). The emerging British underclass. R. Lister (Eds.) *Charles Murray and the Underclass: The Developing Debate*. (pp. 23–53). London: Institute of Economic Affairs: Health and Welfare Unit.
- Murray, C. (1996b). *Losing ground: American social policy 1950–1980*. New York: Basic Books.
- OECD. (2016). Family Database, Erişim adresi: www.oecd.org/els/family/database.htm
- İnternet: OECD. (2020). Employment rate, Erişim adresi <https://data.oecd.org/emp/employment-rate.htm>
- Özar, Ş. ve Yakut-Çağlar, B. (2015). Kamu politikaları, piyasa ve toplumsal normlar kısılacında Türkiye’de erkeksiz kadın olmak. S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren (Ed.), *2000’ler Türkiye’sinde Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet*. (ss. 301-330). Ankara: İmge Kitabevi
- Öztürk, S. ve Boylu-Aydıner, A. (2015). Tek ebeveynli ailelerin yaşadıkları finansal güçlüklerin yaşam tatminleri üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Sosyo-Ekonomi*, 23(25), 23-111.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. M. Bütün ve S. Beşir Demir (Ed.), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık
- Payne, M (1991). *Modern social work theory a critical introduction*. London: Macmillan Education.

- Peck, J. and Theodore, N. (2001). Exporting workfare/importing welfare-to-work: exploring the politics of third way policy transfer. *Political Geography*, 20(4), 427–460.
- Scott, E. K., Edin, K., London, A. S. and Kissane, R. J. (2004). Unstable work, unstable income: Implications for family well-being in the era of time-limited welfare. *Journal of Poverty*, 8(1), 61–88.
- Toksöz, G. (2012). Neoliberal piyasa, özel ve kamusal patriarka çıkmazında kadın emeği. S. Dedeoğlu, ve A. Y. Elveren, (Ed.). *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın*. (ss. 159-182) İstanbul: İletişim Yayınları
- Townley, K.F., Edmonson, M.E. and Meszaros, P.S. (1991). Self sufficiency for single parent families: An integrated approach. *Journal of Home Economics*, 83, 16-69.
- TÜİK. (2021). Gelir ve yaşam koşulları araştırması 2020, Erişim adresi <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-2020-37404>
- İnternet: TÜİK. (2021). İstatistiklerle aile, Erişim adresi <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2021-45632>
- İnternet: TÜİK. (2021). İşgücü istatistikleri-Ekim 2021, Erişim adresi <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC-%C4%B0statistikleri-Ekim-2021-37491&dil=1>
- Yaşar-Dinçer, F. C. ve Yirmibeşoğlu, G. (2020). COVID-19’un ekonomik etkilerinin toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında değerlendirilmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 780-792.
- Zedlewski, S. and Chaudry, A. (2008). *A new safety net for low-income families*. Washington, DC: The Urban Institute.